

SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Szexualitás és erotika a 18. századi gyóntatási kézikönyvekben

Régen, több mint harminc éve, egyetemistaként, nyári szünetben a Központi Szeminárium Pálos Könyvtárában dolgoztam, katalogizáltam a nagyterem könyveit. Néha, pihenésképpen, a kisteremben található művekbe is belelapoztam. Egyszer csak egy rendkívül érdekes olvasmány akadt a kezembe: Jean-Pierre Gury jezsuita, francia erkölcszociológus professzor (1801–1866) munkája, a sokadik kiadásban, 1865-ben egyszerre Regensburgban és Chicagóban megjelentetett *Casus conscientiae in praecipuas quaestiones theologiae moralis*. Sok-sok érdekes, klasszikus latin nyelvű, dióhéjban elmesélt történetet tartalmazott, amelyekkel, illetve amelyek különböző szempontból történő elemzésével és boncolásával – természetesen gyóntatási segédanyagként, de erről későbben kissé részletesebben beszélnek – a morális teológia tételeit illusztrálta. A műfaj hagyománya szerint a tízparancsolat rendjében haladt. Az ötödik parancsolat – „Ne ölj!” – keretében foglalkozott az öngyilkosság témakörével is. Az idesorolt III. *casus*, melynek címe: *Mira virginis industria* (azaz: „Egy szűzleány csodálatraméltó helytállása”), magyar fordításban szíves engedelmükkel teljes terjedelmében idézném: „Eulalia, egy kegyes szűzleány, aki mindenek felett szerette a tisztaságot, egy szép napon, midőn egy katona paráználkodásra kényszerítette volna, és semmilyen módon nem tudott a veszedelemből elmenekülni, így szólt a buja férfiúhoz: »Hallgasd csak meg szózatomat, és csodás dolgot fogok előtted felfedni.« A férfi erre megtorpant. »Ime – úgymond Eulalia –, ha megkímélsz engem, olyan művészetre foglak téged tanítani, amelynek segítségével sértetlen maradsz minden háborúban. Nézd csak, e kenőccsel bekenem a nyakam: rántsd ki csak kardodat, sújts a nyakamra, és e kísérlettel bizonyosságot szerezhetsz művészetemről.« A katonát lenyűgözte a kíváncsiság és a dolog újdonsága, ezért tüstént próbát tett, és egyetlen csapással levágta Eulalia fejét, aki ezen bátor tettével megszabadult attól a hatalmas veszedelemtől, hogy elveszítse szüzességét.”

Ezután megkérdezzük:

Először: Vajon megengedett módon járt-e el Eulalia, avagy tisztasága megőrzése céljából szabad volt-e halálát előidézni?

Másodszor: Vajon szabadott-e volna neki egy magas ablakból levetnie magát, hogy a tisztátalan erőszaktevő kezéből megmeneküljön?

Megoldás (per se)

383. – Válasz az 1. kérdésre. *Nem, ha önmagában* szólunk a dologról, vagyis kizárjuk a mennyei sugallatot vagy a jóhiszeműséget. Az indok az, hogy ilyen módon megöletését *közvetlenül* idézte elő, vagy abban *közvetlenül* együttműködött. Márpedig sohasem szabad magunkra *közvetlenül* halált hozni avagy *közvetlen* módon saját halálunkban közreműködni. Ami viszont magát a casust illeti, ahogyan megtörtént, *per accidens* (azaz: ahogyan megesett), Eulátiát minden bűn alól fel kell mentenünk, mivel – úgy látszik – a legtokéletesebb jóhiszeműséggel járt el. – L. 662. sz. – Saettler, „Az V. Parancsolatról”, 1. cikkely, 2. kérdés.

384. – Válasz a 2. kérdésre. *Igen.* Akkor ugyanis megöletését, ha bekövetkezett volna, nem akarta volna *közvetlenül*, az csupán *közvetve* lehetett volna feltételezhető, mivelhogy akaratának sajátlagos és közvetlen célja a veszedelemből való menekülés lett volna, és mindenestől meg is történhetett volna, hogy elkerülje a halált. Ily módon az öngyilkosság bűnétől mentesek mindazok, akik – hogy a tűzvész lángjaitól megmenekülhessenek – a ház tetejéről a mélységbe vetik magukat. – Vö. a feljebb mondottakat a 376. sz. alatti I. casushoz és következőket.¹

A felkavaró példázatot megőriztem emlékezetemben, éppen ezért, mikor később Ariosto *Őrjöngő Lórániának* XXIX. énekében újra rátaláltam a történetre, alaposan meghökkentem. Az igazat bevallva, sosem hittem volna, hogy egy kazuista szépirodalomból merített példát alkalmazzon céljaira. Ezért vállalkoztam e kongresszus szervezőinek, barátaimnak felkérésére arra, hogy megvizsgáljam a Magyarországon használatban volt gyóntatási kézikönyveket, miképpen vélekednek a szexualitásról és az erotikáról, felfedezhető-e bennük a fentebb idézett példához hasonló irodalmi vonatkozás, illetve általában megállapítható-e róluk valami, ami nem csupán erkölcs-, tudomány- és művelődéstörténeti, hanem irodalomtörténeti érdekességű!

Annyit előlegezhetek, hogy – szerény vizsgálódásaim szerint – végül is *igen*, skolasztikusan szólva, *affirmative*; ezért néhány részletes meggondolás és az idő mértékéhez képest összeválogatott példa segítségével azt szeretném javasolni, hogy a jövőben vonjuk be a régi magyar irodalom narrációs stratégiáinak vizsgálatába és még talán más területek vizsgálatába is a morálteológiai kézikönyvek és különösen a kazuisztikák tanulmányozását.

Térjünk vissza még egy kicsit a bátor szűz, Eulália történetéhez. Ariostónál Isabellának hívják és a vad pogány lovag – király –, Rodomonte az, aki veszélyezteti erényét. (És gyászát meghalt szerelmeséért, Zerbinóért.) Hadd

¹ Joannes Petrus GURY, *Casus conscientiae in praecipuas quaestiones theologiae moralis*, ed. in *Germania prima*, Ratisbonae, 1865, 118–119.

idézzek néhány strófát az eposzból, illetve verses regényből, Simon Gyula fordításában; a szűz megfőzi a vélt varázsszert és:

XXIX. 25.

Megmosta testét benne, és vidám volt,
úgy adta meztelen nyakát a mit sem
sejtő mórnak, kinek a bor is ártott,
mert nincs oly vért, mely ellene segítsen.
S a férfi hitelt adva neki, rántott
kardot, sújtott a lány nyakába, nyisszent,
s vált máris, íme, e gyönyörűszép fej
s a törzs csonkultán már egyszerre széjjel.

26.

Hármat vonaglott, és száján egyetlen
egy szó: –,Zerbino” – érthetően kiröppent,
kihez ily döbbenetes úton elment
a szaracén elől menekülőben.
Ó drága lélek – gyönyörű jellem,
ki a hűséget és a mi időnkben
oly ritka – ismeretlen tisztaságot
tartottad többre, mint szép ifjúságod,

27.

távozz békével, ó gyönyörű lélek!
Bár lenne erő, annyi a dalomban,
mint bennem elszántság, hogy a beszédet
művészetemmel ékítsem, csiszoljam
olyanná, hogy neved őrizze évek
hosszú során át tisztán, csillogóan!
Távozz békével a Legfőbb elébe,
s példád marad ránk, hűség mintaképe.²

Pio Rajna, Ariosto művének felülmúlhatatlan erudíciójú kutatója, a *romanzo* XXIX. énekének 8–30. stanzájáról, azaz Isabella „nemes halálának” forrásairól szólva, rendkívül érdekes előzményeket tárt fel. A legfeltűnőbb hasonlóságot a durazzói Drusilla történetével állapítja meg, amelyet a 15. század végén Francesco Barbaro örökített ránk, a Lorenzo il Magnificónak ajánlott *De re uxoria* c. művében (II. könyv, 6. fejezet).

² Ludovico ARIOSTO, *Az eszeveszelt Orlandó*, I–II, ford. SIMON Gyula, Budapest, 1994, II, 789.

A velencei humanistánál a más forrásokból is ismert, Ariosto régebbi kritikusaiktól is emlegetett Drusillát Brasillának nevezik és a vad győztest, a Durazzót elfoglaló Cericust téveszti meg a sebezhetetlenné változtató varázsenőcs meséjével. Cericust Barbaro szerint az is segítette hiszékenységekben, hogy azon a vidéken – azaz a mai Albániában – igen elterjedt a varázslásba vetett hit.

Rajna azonban más párhuzamokat is ismertet. Például Martinus Cromerus lengyel humanista történetíró a *De origine et rebus gestis Polonorum* c. munkájában elmeséli, hogy 1326-ban Vencel király háborút indított a Brandenburgi Őrgrófság ellen, és főleg litván és orosz segédcsapatok olyan vadul és kegyetlenül harcoltak, hogy barbárságuk nem kímélte a nőket és a templomokat sem. Ez esetben egy apáca játszotta ki a varázsmese segítségével egy litván harcos kéjvágyát.

Ám az olasz és a lengyel író előtt is lebeghetett egy régebbi történet. A 11. századi bizánci történetíró, Georgios Kedrénos regél egy kisázsiai szűzről, aki Diocletianus császár keresztényüldözése idején – Anthymos, nikodémiai püspök tanácsát követve, ti. hogy mind hitét, mind szüzességét meg kell őriznie – a csodakenőcs meséjével játssza ki buja hóhérért. Egy másik bizánci szerző, Niképhoros Kallistos Euphrasiának nevezi a hősnőt, sőt, van olyan ortodox martyrologium, amely ünnepét is ismeri, január 19-re helyezve.³

Ariostótól függetlenül is megtalálhatta tehát Gury a vándormotívumot, ám mindenesetre áll, hogy irodalmi példát csempészett a kazuisztikába. Tette ezt pedig a 19. században, amikor a kazuisztika már tudatosan lemondott a szexualitás esettanának feldolgozásáról. Maga Gury könyvében egyenesen arról ír, hogy haszontalannak tartotta volna művébe felvenni a VI. és IX. parancsolat kazuisztikus tárgyalását, mivel a téma egyrészt undorító, másrészt eléggé nyilvánvaló, és ezért tárgyalása nem igényli az esettani elemzést.⁴ Ha valaki mégis kíváncsi volna a részletekre, azt nagy, hatkötetes *Compendium theologiae moralis* c. kézikönyvének megfelelő részéhez utasítja.⁵

Ha az ember a modern teológiai lexikonokban keresgél, akkor döntő változást érzékel abban, hogy miképpen tárgyalják a *kazuisztika* címszót a II. vatikáni zsinat előtt, illetve után. Régebben ugyanis egyrészt nem vonták kétségbe a kazuisztika jogosultságát, másrészt legtöbbször mellőzték vallástörténeti háttérét, illetve nem ágyazták be az etika általános kérdésfeltevései közé. Ha pl. a *Lexikon für Theologie und Kirche* második, átdolgozott kiadását használjuk, amely 1933-ban jelent meg, akkor a *Kasuisztik* címszónál e módszerrel továbbra is nélkülözhetetlennek tekintik a katolikus lelkipásztorkodás számára, hiszen ez a tudományosan megalapozott morálteológia praktikus

³ Pio RAJNA, *Le fonti dell'Orlando Furioso, Ricerche e studi*, Firenze, 1876, 403–408.

⁴ GURY, *i. m.* (1. j), 127.

⁵ Vö. *Compendium theologiae moralis*, Tomus Primus, Editio⁵, Lugduni–Parisiis, 1890, 324–337.

kiegészítése. Azt persze elismeri K. Hilgenreiner, a címszó szerzője, hogy más korok, népek olvasói előtt, vagyis a más nézetű befogadó számára természetesen kínosan hathat – különösen a nemiséget érintő esetekben – a kimerítő részletességgel leírt esetek taglalása, nincs okunk azonban abban kételkedni, hogy a kazuisztikai morális kézikönyvek szerzői erkölcsileg komolyan vették célkitűzésüket. Megállapítja továbbá, hogy különösen a 17. és 18. században virágzott a műfaj, amelynek leghíresebb képviselőit is felsorolja. Érdemes közülük megjegyezni Busenbaum, Tamburini és Lambertini nevét, hiszen – mint alább majd kifejtem –, Magyarországon nekik igen nagy hatásuk volt. Megjegyzendő végül, hogy Guryt még mindig használható és ezért kiemelt helyen hivatkozott kézikönyvszerzőnek tartja.⁶

A II. vatikáni zsinat után jelent meg ugyanezen lexikon teljesen átdolgozott kiadása, amelyben a *Kasuisztik* címszó szerzője, Stephan Feldhaus először is megállapítja, hogy a fogalom, amely a latin casus = eset szóból származik, általában jogi szabályoknak vagy a morál általános normáinak alkalmazását jelenti a konkrét, egyes esetekben. Ily módon még az orvostudomány is használja az egyes betegségi *esetek* szisztematikus leírására. Ezután kifejti, hogy a jogtudományi kazuisztika a római jog alapján fejlődött ki, amennyiben egy casust normává nyilvánítottak, amely mértéke lehetett hasonló esetek megítélésének. Ebben az értelemben az angolszász, de különösen az angol jogban ma is „Case law”, vagyis eseti jogszolgáltatásról beszélhetünk. A kontinentális jogban viszont – a természetjog hatására – a felvilágosodás, illetve a 19. századi jogi pozitívizmus idején egy-egy esetre vonatkoztatott racionális dedukcióból fejlődött. Vallástörténetileg – így folytatja fejtegetését a szerző –, gyökerei visszanyúlnak a tisztát és a tisztátalant megkülönböztető természeti vallások rituális előírásaira. Tárgyalja a fogalom fejlődését a biblikus és poszt-biblikus zsidó vallás világában, és csak ezután tér rá a kazuisztika keresztény történetére. Fontos fordulópontot lát az arisztotelészi etika egyre növekvő befolyásának érvényesülésekor, ugyanis Aquinói Szent Tamás, majd a jezsuita Suarez a Filozófustól vett „aequitas” fogalmat használták fel az egyes lelkiismereti esetek mérlegelésének, megítélésének mértékéül. Végül a kazuisztika határait és ellentmondásait immár nem a protestantizmussal szembeállított katolikus ortodoxia alapján jelöli ki, hanem az egész problémát bioetikai háttér elé állítja.⁷

Szeretném továbbá nyomatékosan felhívni arra a figyelmet, hogy Michel Foucault ugyan nem tárgyalja részletesen a kazuisztikát, illetve a gyóntatási segédkönyveket, igen megszívlelésre méltó módon jelöli ki azonban virágkoruknak, azaz a 17–18. századnak a jelentőségét a szexualitás történetének

⁶ *Lexikon für Theologie und Kirche*, Zweite neubearbeitete Auflage (...) V, Freiburg im Breisgau, 1933, 865–867. hasáb.

⁷ *Lexikon für Theologie und Kirche*, V, Freiburg im Breisgau, 1996, 1290–1292. hasáb; vö. *i. m.*, III, 1995, „Ethik” címszó, 915–918. hasáb.

periodizációjában. Ő a lateráni zsinattól számítja a fordulatot, amely ugyanis kötelezővé tette a minden apró részletre kiterjedő és rendszeresen ismétlődő gyónást. Ezután a reformáció, majd a tridenti zsinat korától törést állapít meg abban, amit a „testiség hagyományos technológiájának” nevez. (Alapvető különbséget nem lát egyébként a katolikus és a protestáns praxis között a lelki irányításban.) Idézzük: „Lassan itt is, ott is szilárd formát öltenek – bár emitt durvább, amott finomabb módon – a »parázsnaság« elemzésének és szavakba foglalásának eljárásai. Ez a gazdag és körmönfont technika hosszú elméleti érlelődés után, főleg a 16. századtól kezdve fejlődik ki, majd a 18. század legvégén merevedik meg azokban a kifejezési formákban, amelyek Szent Alfonz enyhített szigorát éppúgy jelképezhetik, mint Wesley pedagógiáját.” A további fejtegetésekből igen fontosnak tartom még azt, hogy leszögezi: a „parázsnaság” kezelésének technikái a gyónatás gyakorlatából csúsztak át a 18–19. század folyamán az orvostudomány és a lélektan területére.⁸

A továbbiakban szűrőpróbaszerűen illusztrálnám a kazuisztika 17–18. századi típusait, Magyarországon keletkezett, vagy Magyarországon is kiadott és használt morálteológiai könyvek különböző műfaji csoportjainak bemutatásával. (Természetesen, előtanulmányok hiányában, én magam is csak egy-egy esetet mutathatok be.)

Az első műfaji csoportot – úgy tűnik – a gyakorló lelkipásztor könyvtárába tartozó általános kézikönyvek alkotják. Nagyszombatban, 1747-ben jelent meg Matthaeus Brandl kánonjogi doktor, salzburgi egyházmegyei pap műve, a *Parochus Meditans, seu modus pie secum loquendi in usum cleri maxime ruralis* [...], azaz magyarul: „Az elmélkedő parochus, avagy módszer arra, hogy miképpen kell kegyes módon saját magunkkal társalogni, leginkább a falusi papság használatára.” Ezt csupán azért idézem – noha tulajdonképpen a papi lelkiséget formáló meditációs könyv, nem pedig gyónatási segédlet –, mert egyik fejezetében a másik nemről, azaz a nőkről általában szól, és olyan módon, hogy egyesíti a tulajdonképpeni gyónatási kézikönyvek szexuális bűnöket tárgyaló fejezeteinek legfőbb célpontját; azaz az önfertőzést és a nőt. Ezt etimológiai szójátékkal éri el: „mulier Grammaticis dicitur a *mollitie*, et quidquid Theologis sit *mollities* non ignoro; et utinam nemo mortalium id sciret practice! Ratio Ethymologiae (sic!) est: quia emollit e etiam fortissimum virorum corda, et ad turpes amores inflectit. Nolo hic per exempla prolixius recocquere, quod iam ad nauseam, et fastidium pene castarum aurium

⁸ Michel FOUCAULT, *A szexualitás története. A tudás akarása*, ford. ÁDÁM Péter, Budapest, 1996, 119. skk; megjegyezném azonban, hogy mások már a középkorban megtalálják a csiklandósan részletező kazuisztika elődjét a pönitenciálékban, vö. A. Ja. GUREVICS, *A középkori népi kultúra*, ford. KÖVÉR György, F. NAGY Géza, Bp., 1987, 169.

toties praestitum, ac lippis et tonsoribus notum est. Compendio multa dixerō, si tritum illud audire iuvabit:

Adam, Samsonem, Loth, Davidem, Salomonem,
Faemina decept; quis modo tutus erit?”

Magyarul:

A nőt a grammatikusok a puhányságról nevezik el, és hogy mit jelent a teológusoknak a puhányság, azt nagyon is jól tudom; és bárcsak egy hallgató se tudná meg azt soha a gyakorlatból!

Az etimológiának az az oka, hogy ez megpuhítja a legvitézebb férfiak szívét is, és rút szerelemre csábítja őket. Nem akarom itt terjengősebben példák révén újra feltálni azt, amit a tiszta fülek undorára és utálatára már annyszor felhoztak és a csipásoknak és a borbélyoknak is ismert. Összefoglalva viszont sokat fogok elmondani, hogy ha ugyan érdemes újra hallani ezt az ismert verset:

Ádámot, Sámson, Lótót, Dávidot és Salamont
Asszony csapta be; ki lehet hát biztonságban?⁹

(Megjegyzendő egyébként, hogy Brandl ezen elméleti alapvetés után önkéntelenül is a kazuisztika módján jár el és különböző példákat idéz.) Figyelemreméltó a jezsuita Franciscus Hertzig műve, a *Manuale parochi*, amelynek 1748-as, győri kiadását használtam. Igen finom lélektani tudással vezeti be a gyakorló lelkipásztort, illetve a kezdő teológust a lelki gondozás mesterségébe. Mint az Előszóban is kiemeli, legfőbb forrása és mintája a nagy olasz jezsuita, Paolo Segneri volt. Nem véletlen tehát, hogy abban a fejezetben is őt idézi, ahol azt fejtegeti, hogy milyen módon kell kezelni a gyónásban a bujaság bűnében leledző hívőket. Tudja azt, hogy ez talán az a terület, amely a legnehezebben megközelíthető, hiszen az ilyen típusú vétkek szokássá válnak, és szinte lehetetlen tőlük megszabadulni. Idézem: „Ezen vétkek kezdetét, kifejlődését és szerencsétlen végét leírja a Jób könyvéhez fűzött jegyzetében Segneri, Gyóntatási Kézikönyvének 11. fejezetében e szavakkal: *A látást követi a gondolat, a gondolatot a gyönyörködés, a gyönyörködést a beleegyezés, a beleegyezést maga a tett, a tettet a szokás, a szokást a szükség, a szükséglet a kétségbeesés, a kétségbeesést a kárhozat.*”¹⁰

Más típusú lelkipásztori kézikönyv egy névtelen Esztergom egyházmegyei nyugdíjas áldozópap által írt *Tractatus theologiae moralis practicus*, amelyet azért idézünk, mert szemlélteti, hogy milyen módon, milyen esetekben kellett elővenni a részletes kazuisztikákat nehezebb esetekben, amelyek a gyóntatás közben, avagy pedig a házassági jogban felmerültek. Voltak egyrészt csak

⁹ I. m., 48–49.

¹⁰ I. m., 124–125.

a pápa, másrészt a püspökök által eldönthető ún. fenntartott esetek, amelyekben csak ezek adhattak feloldozást (*casus reservati*), amelyek abban az időben az esztergomi egyházmegyében kilenc kategóriára oszlottak. 1. Eretnekség, 2. Lányrablás, 3. Vérfertőzés, 4. Magzatelhajtás, 5. Gyújtogatás, 6. Templomgyalázás, 7. Szándékos emberölés, 8. Szülők megverése, 9. Pénz- és mértékhamisítás. Külön kategóriát képeztek az ágyast tartók, akiket csak akkor lehetett feloldozni, ha ágyasukat elbocsátják. A nehezebb esetekre a szerző melegen ajánlja, hogy a pap használja a bolognai kazuisztikát.¹¹ Ez a mű pedig nem egyéb, mint Prosperus Lambertini, a későbbi XIV. Benedek pápa híres műve!

Átmenetet képez a parókusok számára írt bevezető kézikönyv és a tulajdonképpeni kazuisztika között Thomas Du Jardin domonkos szerzetes, teológus, a leuveni egyetem doktorának könyve: *De officio sacerdotis, qua iudicis et medici in Sacramento Poenitentiae instructio brevis* című könyve; a könyv címe magyarul: „Rövid oktatás a pap mint bíró és orvos kötelességéről, a bűnbánat szentségében.”¹² Tárgyalja pl. a visszaeső maszturbáns esetét. Példát hoz, de túl általánosítva; a lényege az, hogy egy ifjú két éven keresztül havonta járt gyónni, és minden alkalommal bevallotta, hogy előző gyónása óta mintegy harmincszor önfertőzött. A tudós szerző komoly kétségeket táplál aziránt, hogy e szorgos gyónó minden alkalommal komolyan vette-e a bűnbánatot, és azt javasolja, hogy feloldozás nélkül elküldendő mindaddig, amíg nem csökkenti a visszaesések számát.¹³ Egy másik esetben egy gyónó tíz évig élt ágyaságban, és ezalatt egyéb súlyos bűnöket is rendszeresen elkövetett; közben azonban rendesen gyónott és áldozott. Tíz év után viszont tényleg komoly bűnbánatot gyakorolt, elkergette a nőt, és zokogva bánta bűneit. A szerző tanácsa: néhány napi előkészület után feloldozható. Egy harmadik példában finoman és éleselméjűen fejti ki, hogy a nők divatos öltözködése néha ártatlan mulatság, néha bocsánatos bűn, de lehet olyan eset is, amikor halálos bűn; pl. ha félmeztelenül lejt be valaki a templomba. Végül érdemes idézni a derék belga szerző filológiai pontosítását, aki Pál apostolnak ahhoz a mondatához, hogy „borban lakik a bujaság”, hozzáteszi – nyilván helyi tapasztalatok alapján –, hogy néha az erős sörben is.¹⁴

Újabb műfaji csoportot képeznek a morálteológiai kompendiumok. Sokszor kiadták pl. a jezsuita Casparus Biesmann könyvét: *Doctrina moralis in brevissimum compendium ex variis probatisque authoribus redacta* („Igen röviden összefoglalt erkölccstan, amelyet különböző és bevált szerzőkből szerkesz-

¹¹ *Tractatus theologiae moralis practicus*, Tynavice, 1779, 39–52.

¹² Agriae, 1788.

¹³ *I. m.*, 74–75.

¹⁴ *I. m.*, 78–79; 217–221; 243.

tettek”)¹⁵ A kompendium a tízparancsolat sorrendjét követve tárgyalja az ellenük elkövetett egyes bűnöket, a hatodik és a kilencedik parancsolatot azonban összevonja. Praktikus tanácsokat is tartalmaz, pl. a gyóntatónak a nőktől nem kell megkérdezniük, hogy volt-e pollúciójuk, mert egyrészt ritkán szokott velük előfordulni, másrészt észre sem veszik. Ha viszont a nő egy férfitesttel való érintkezés közben nyújtott alkalmat a férfinak a pollúcióra, azt már meg kell kérdezni, de a gyónónak a testrészt nem kell megnevezni, hacsak nem az a bizonyos testrész, amely sodomiára használható.¹⁶ Sokkal részletesebb a szintén jezsuita Hermann Busenbaum könyve, amelyet szintén többször kiadtak Magyarországon: *Medulla theologiae moralis*¹⁷ („Az erkölcssteológia velege”). Ő is együtt tárgyalja a hatodik és a kilencedik parancsolatot, illetve az ellene elkövetett vétkek gyónásbeli megítélését. Különösen érdekes, ahogyan – nagy teológiai tekintélyeket idézve – elítéli nem csupán a csúnya szavakat, hanem a sikamlós olvasmányokat és a szerelmi tárgyú vígjátékok nézését is, valamint a kevésbé tisztességes énekeket, a szerelmes leveleket és szerelmi ajándékokat, amelyek ugyan – mint mondja –, ha csupán kíváncsiság vagy hiú vigaszkeresés vezet a tetteseket, nem halálos bűnök, de így is veszélyesek. A tánc önmagában nem elítélendő, csak ha arra szolgál, hogy a táncost bujaságra izgassa. Ami azokat a színészeket illeti, akik ilyen komédiákban lépnek fel, vagy akik erotikus könyveket írnak, vagy izgató képeket festenek; ők halálos bünt követnek el, mert felebarátjukat döntik romlásba azzal, hogy bűnre csábítják őket.¹⁸ Természetesen ő is sokat foglalkozik az éjszakai magömléssel. Annyit azért megenged, hogy akkor nem számít ez halálos bűnnek, ha ébredés után az illető nem talál benne gyönyörűséget.¹⁹

A tulajdonképpeni gyóntatási kézikönyvek közül az egyik leghíresebb a már említett olasz jezsuitaé, Paolo Segnerié. Címe: *Instructio confessorii, et poenitentis* (A gyóntató és a bűnbánó oktatása).²⁰ Finom lélektani érzékkel figyelmezteti a gyóntatókat, hogy tapintatosan bánjanak a gyóntatószékekben a gyónóval, mert akár egy homlokráncolás is megakaszthatja a gyónás folyamatát, mintha valaki egy félénk szarvasünnöt zavarna meg szülés közben.²¹ A gyónó ugyanis nagyon ravasz lény, aki mindenféle színekkel festegeti magát és általa kigondolt különböző akadályokra hivatkozik, csakhogy elhitesse: milyen ne-

¹⁵ A hatodik kiadás Nagyszombatban jelent meg, 1728-ban; ismeretesebb továbbá rövidített, azaz a lábjegyzetektől megfosztott kiadásai, pl. Sopronban 1738-ban, vagy uo. 1739-ben.

¹⁶ L. i. m., Sopron, 1738, 106–107.

¹⁷ Az általam használt kiadás a második nagyszombati kiadás, Nagyszombat, 1725.

¹⁸ I. m., 207.

¹⁹ I. m., 216.

²⁰ A következő kiadást használtam: Nagyszombat, 1719.

²¹ I. m., I., 24.

héz megszüntetni azt a bűnt, amelyben él. Vigyázni kell tehát, nehogy könyvelműen nyújtunk neki a feloldozást. Olyan ugyanis a gyónó, mint a fürj, hogy behunyt szemmel, lehajtott fejjel mászkál, mert azt hiszi, így senki sem veszi észre. Ezért pl. mindenképpen rá kell venni, hogy hajtsa ki az ágyasát házából, akármennyit is prézsmítálna a szomszédoknak okozandó botrányról, hiszen a szomszédok nem hülyék, és eddig is észrevették, hogy ott lakik a nő...²² Mindenképpen bátorságra inti a gyóntatót és keménységre még a hatalmasokkal szemben is. Elmeséli pl., hogy V. Károly egyszer elment egy ismeretlen falusi paphoz gyónni. Előadta szokásos bűneit, majd kegyesen hozzátette: más most nem jut eszembe. Erre a pap – aki korántsem volt annyira hülye, mint látszott – azt mondta: megvallottad Károly bűneit, most add elő a császárárt!²³ Érdekes fényt vet a gyóntatási praxisra, hogy megjegyzi: nem szabad könnyen hinni azoknak az ifjaknak, akik azt mondják, hogy azért nem gyónták meg az önkielégítést, mert nem tudták róla, hogy bűn. Ennek ellenére nagyobb bűnnek kell tartani az ezen cselekedet körüli tudatlanságot, mint azt, hogy elhallgatta, hiszen – ha egyszer nem tudott róla, hogy bűnözők – könnyen el is felejtette, tehát lelkiismeret-furdalása sem volt. Éppen ezért fel kell őket világosítani, és rábírní őket, hogy jegyezzék meg, hogy hányszor csinálták, és vallják be a számot is.²⁴

Hosszú fejezetben foglalkozik azzal, hogy hogyan lehet segíteni a bujaság vétkébe esetteken. Korrajzzal kezdi, amely indokolja e kényes kérdés részletes tárgyalásának szükségességét. Egykor – idézi Tertullianust –, az őskeresztények olyan messzire voltak attól, hogy megérinthessenek egy idegen nőt, mint amennyire a Nap van a Holdtól; de a mi időnk bezzeg más! Ez a kór annyira elharapódzott manapság, hogy teljesen természetes dolognak tartják, mint pl. hogy az oroszlán annyira természetesnek veszi, hogy lázas, hogy nem is próbál ettől megszabadulni. (Segneri nagyon szereti az állatokat, pontosabban az emblematicát.) Éppen ezért tudnivaló, hogy Isten szemében a bujaság bűnei ha nem is gonoszabbak, de mindenesetre bűdösebbek minden másnál, és ezért ezektől undorodva fordítja el jóindulatú tekintetét. Éppen ezért éppen itt fordul elő a fentebb már idézett, Jób könyvéhez fűzött glossza.²⁵ Végül a könyv végére illesztett praktikus összefoglalóban, ahol taglalja, hogy milyen módon kell az egyes bűnök kikérdezése során a gyóntatónak eljárnia – noha továbbra is ragaszkodik a részletes kivallatáshoz –, hogy az idetartozó matéria olyan mint a szurok, mindenkit bemocskol aki hozzáér, azért óvatosan kell eljárni. Mindenesetre olyan bűnről van szó, amelyben nem lehet olyan részlet, amelyet könnyedén lehet megítélni, mert hasonlít egy árnyékszékhez, amelyből pestises minden kigőzölgés, és járványt okoz;

²² *I. m.*, I., 49–50.

²³ *I. m.*, I., 83.

²⁴ *I. m.*, I., 89.

²⁵ *I. m.*, I., 157–158.

ezért a benne való – akár akaratlan – gyönyörködés is halálos bűnhöz vezethet.²⁶

Szintén igen híres Thomas Tamburinus vagy Tamburini szicíliai jezsuita könyve: *Methodus expeditae confessionis* („A megkönnyített gyónás módszere”), amelyet Magyarországon 1734-ben adtak ki.²⁷ Igen hosszan tárgyalja a hatodik és kilencedik parancsolat elleni vétkeket. A „megkönnyített” jelző a könyv címében arra utal, hogy lényegesen egyszerűsíti a bevallandó körülményeket. Pl. ha valaki három különböző nővel vétkezik, nem tartozik bevallani ezt a maga lényege szerint, elég annyit mondania, hogy háromszor paráználkodott. A szűz sem tartozik bevallani, ha éppen elveszítette szüzességét, elég annyit mondania, hogy paráználkodott. Sőt, pl. hogy ha egy keresztény egy nem kereszténnyel vétkezik, akkor sem kell ezt bevallania, elég annyit mondani, hogy paráználkodott, noha ezt egyes nagy szaktekintélyek azonkívül még szentségtörésnek is tartják. Ugyanez vonatkozik különben egy hitetlennel elkövetett szodómiára is. Ha egy eunuch bujálkodik egy nővel, akkor ezt azért be kell vallania, hiszen itt a természet ellen is vétkezett az illető. Az egyes szerelemi pozíciókat sem kell részletezni, mert ha ez gyönyörkeresés miatt történt, csak bocsánatos bűn, és ha szükséghelyzetben, akkor nem is bűn. (Kivételt képez, ha a pozícióválasztás fogamzásgátlás céljából történik.)²⁸ Az általam átböngészett könyvek között a tolerancia csúcsát is ebben találtam; ti. szerinte ha valaki egy gyónónak a lányával vétkezett, azt külön minősítéssel nem kell megvallania – mert nem szentségtörés és nem is vérfertőzés –, elég, ha annyit mond, hogy paráználkodott.²⁹

Nagyon érdekes könyv a szintén jezsuita Tobias Lochner műve: *Instructio practica de confessionibus* („Gyakorlati oktatás a gyónásokhoz”), amely Magyarországon 1742-ben jelent meg. Két könyvre oszlik, az elsőben a gyóntató, a másodikban a gyónók oldaláról taglalja a problémákat. Érdekes az első részben, hogy a bujaság vétke elleni ellenszerek közé sorolja azt is, hogy a gyóntató meséljen minél több rémtörténetet a *Bibliából* és akár a prédikációkban felhalmozott példázatokból, így pl. a szintén jezsuita Drexeliusból a lübecki ifjú nyomorult pusztulásának történetét, vagy azt a históriát, amikor egy buja papnak egyszerre ment el magja és élete.³⁰ A gyónók típusai közül kiemeli az apácákat, akiket a legnehezebb gyóntatni; idézi Szent Ignácot, aki egyszer vállalta a lelkiatyaságot három apáca mellett, és borúsan jegyezte meg, hogy nehezebb ezeket irányítani, mint az egész Jézus Társaságot...³¹

²⁶ I. m., II, 149–150.

²⁷ A könyv nagyszombati, 1734-es kiadását használtam.

²⁸ I. m., 97, 98–101.

²⁹ „Peccatum cum filia Confessoris nec ex se est sacrilegium, nec incestus sed simplex fornicatio. (...) Quare qui id commisit, satis est fateri: si fornicatum esse.” I. m., 97.

³⁰ Tobias LOCHNER, *Instructio practica de confessionibus*, Tyrnaviae, 1742, I, 97–98.

³¹ I. m., II, 102.

Ebből a típusból utoljára a már említett Franciscus Hertzig terjedelmes művéből idéznék, amelynek címe: *Manuale confessarii, seu methodus compendiosa munus confessarii rite obeundi* („A gyóntató kézikönyve, avagy összefoglaló módszer arra, hogyan kell helyesen eleget tenni a gyóntató kötelességeinek”); Magyarországon 1744-ben adták ki.³² Hosszan részletezi pl. – és bizonyos értelemben ez is tárgyunkhoz tartozik –, hogyan kell a gyóntatónak kezelni azokat a nőket, akik boszorkánysági ügyben járulnak a paphoz. Vannak köztük olyanok, akik mindenféle babonás praktikákat végeznek, azonban nem is tudják, hogy az micsoda bűn! Ide tartoznak pl. azok a parasztyerekek, akik varázsmondókákkal gyógyítanak lovakat, vagy azok a tolvajok, akik az ördög segítségével nyitják meg betörésükhöz a kapukat, nem is beszélve azokról a vénasszonyokról, akik mondjuk ráolvasással fogfájást gyógyítanak. A felsorolt babonás praktikák között legnagyobb örömömrre megtaláltam azt is, hogy számít-e bűnös babonának, ha valaki varázskendővel keni be a kardját? (Ez pontosan az Ariosto-féle történet egyik eleme.) Ami közelebbről a bujaságot illeti, figyelemreméltó, ahogyan a csókolódzást tárgyalja. Vannak ugyanis olyan szerzők, akik szerint ez nem bűn. Hertzig viszont idézi két pápa, VIII. Kelemen és V. Pál véleményét, akik egyenesen azt parancsolták, hogy adják át az inkvizíciónak azokat a teológusokat, akik azt tanítják, hogy az ölelés és a szerelemi csók nem halálos bűn. Ami viszont a trágár beszédet (turpiloquium) illeti, a következő esetekben tekinthetők bocsánatos bűnnek: 1. Ha csak azért használják egyes szerzők, hogy emeljék előadásuk stílusának báját. (Ezek szerint Hertzig nem ítélte el az erotikus szókincs társalgási célú használatát.) 2. Ha azért használják, hogy kifejezzék pontosan a szerelem hiábavalóságát. 3. Ha a költészetben a beszéd művészsége miatt alkalmazzák. 4. Ha csak időtöltésből mondják, mint a fiatal inasok vagy a vén szolgák. 5. Ha csak tréfából, mint a parasztfjak. 6. Ha házastársak használják egymás között. (Ehhez hozzászói, hogy mindenesetre vigyázni kell, nehogy más is hallja.)³³

Házasságtörés esetén mindenképpen halálos bűnnel kell számolni, még akkor is, ha a férj beleegyezik felesége és egy másik férfi kapcsolatába: itt XI. Ince pápát idézi, mint legfőbb tekintélyt, aki több tucat morálteológiai állítást kárhoztatott, köztük azt is, amely a férj beleegyezését elegendő oknak tartotta a bűn enyhítésére.

Végül kiemelnék még egy pontot: a szerző azoknak az álláspontját teszi magáévá, akik állatokkal való fajtalankodás esetén nem tartják szükségesnek, hogy a gyónó bevallja, milyen állattal is vétkezett, mert az úgyis mindegy, hiszen ezt a vétket amúgy is máglyahalállal büntetik.³⁴

³² Az általam használt kiadás Nagyszombatban jelent meg.

³³ I. m., 88–89, 90, 207, 210–211.

³⁴ I. m., 222.

Ennyi előkészület után idézzük talán a leghíresebb kazuisztikát, amelyet Prospero Lambertini, bolognai érsek, a későbbi XIV. Benedek pápa állítatott össze, a hozzá fellebbezett legérdekesebb gyóntatási esetekből. A vastkos könyv időrendi sorrenden halad, vagyis évek, azon belül pedig hónapok és napok szerint rendezi el a Bolognában megtárgyalt eseteket. Természetesen a históriákat névteleníti, vagy a szereplőknek fantázianevet ad. Lássunk néhány esetet a Magyarországon 1766-ban kiadott könyvből. Egy pap késő éjszakáig citerázott egy házi mulatságon, ahol ifjak és leányok táncoltak.³⁵ – Egy asszony megtudta, hogy férje gyakran közösül állatokkal, ezért el akart válni. Azt a döntést hozták azonban, hogy csak ágytól és asztaltól válhatnak el.³⁶ – Szülők bezárták megözvegyült leányukat, mert az egy szegény ifjúhoz akart újra férjhez menni, és módszeresen verték.³⁷ – Két ifjú ugyanabba a lányba volt szerelmes. Megállapodtak, hogy azé lesz a leányka, aki először meg tudja csókolni. Az elsőt a lány elutasította, erre a másik bejelentkezett, hogy ő a győztes. Döntés: egyiké sem lehet.³⁸ – Titius (természetesen álnév) mérget ad Bertának, aki férjes asszony, és már régóta a szeretője. Azt mondja rá, hogy ez a házban gyakorta kellemetlenkedő patkányok ellen való. Bertát egyszer rettenetesen megverte a férje, erre beadta neki a patkánymérget, a férj meg is halt. Ezek után hozzá akart menni Titiushoz. A döntés: ha már korábban is hozzá akart menni, akkor nem mehet, ha nem, akkor mehet.³⁹ – Titius eljegyezte magát Rózával, azután viszont megismerte Franciskát, Róza anyai féltestvérét, és elkezdett habozni, hogy most melyiket vegye el; kérdés: választhatja-e bármelyiket? (A nehézség itt a különböző rokonsági fokokban, illetve az eljegyzés érvényességében rejlik.)⁴⁰ – Elveheti-e valaki a mostohaanyját a mostohaapja halála után? Válasz: teheti.⁴¹ – Egy ifjú bevallotta, hogy havonta tízszer szokott paráználkodni egy nővel. Kérdés: fel lehet-e rögtön oldozni?⁴² – Egy férfi házasságtörő kapcsolatot tartott fenn egy nővel, és egy napon így szólt hozzá: ha meghalna a feleségem, feleségül vennéllek téged. Mire az asszony így válaszolt: akkor én is hozzád mennék feleségül. Meg is halt a férfi felesége. Elveheti-e hajdani szeretőjét? Válasz: elveheti.⁴³ – Egy Péter nevű, 13 éves ifjú paráználkodott bátyja feleségével. De mire ezt meggyőnta, már elmúlt 14 éves. És így az egyházjog szerint beleesett abba

³⁵ *Casus conscientiae...*, Tyrnaviae, 1766, 8–9.

³⁶ *I. m.*, 13.

³⁷ *I. m.*, 15.

³⁸ *I. m.*, 24.

³⁹ *I. m.*, 27–28.

⁴⁰ *I. m.*, 29.

⁴¹ *I. m.*, 31–32.

⁴² *I. m.*, 33–34.

⁴³ *I. m.*, 36.

a kategóriába, akit nem lehet azonnal feloldozni.⁴⁴ – Egy gyóntató meghallgatta különböző fiúk és lányok gyónását, akik bevallották, hogy egész nap egymást bámulják, szerelmesen tekintgetve egymásra, és egyfolytában szerelemről fecsegnek. Helyesen tette-e a gyóntató, hogy nem oldozta fel őket? Válasz: helyesen.⁴⁵ – Házas férfi házas nővel házasságot tör. Elég-e ha egyszerűen azt gyónja: paráználkodtam. Válasz: nem elég.⁴⁶ – Egy ifjú megesküdött, hogy senki mást nem akar magáévá tenni, mint Amasiát. Utána mégis mást csábított el. Esküszegő-e vajon? Válasz: nem.⁴⁷ – Titius közösült Bertával, de megtudta, hogy korábban ugyanezt tette a nővel bátyja is. Az eset egyszerű, gyónás után közönséges pap is feloldozhatja.⁴⁸ – Egy szegény házaspár József-házasságot fogad, de csak egy ágyuk van; aludhatnak-e együtt? Válasz: a papnak ki kell oktatni őket, hogy ez rendkívül veszélyes helyzet.⁴⁹ – Egy pap teherbeejtett egy nőt, majd adott neki egy italt, amely elhajtotta a magzatot. Utána egy gyónási engedéllyel elmegy a plébánosához. Feloldozhatja-e őt a saját plébánosa?⁵⁰ Válasz: nem; az engedély – stílusa alapján – hamisítvány.

Be kell fejeznem a szemelgetést a novelláskötetre emlékeztető gyűjteményből, amelynek nem kevésbé meghökkentőek az egyéb bűnökre vonatkozó anekdotái sem. Külön tanulmányt érdemel annak a mintegy 100–120 történetnek az analízise, amely meggyőződésem szerint bizvást összehasonlítható folklórtörténetek vagy novellagyűjtemények motívumindexével. Azt hiszem azonban, hogy annak a feladatomnak feltétlenül eleget tettem, hogy felhívjam a figyelmet egy szinte teljesen elfeledett műfajra, illetve forráscsoportra, amelyet véleményem szerint érdemes bevonnunk az irodalomtörténeti beszédmódba.

⁴⁴ *I. m.*, 37.

⁴⁵ *I. m.*, 42–43.

⁴⁶ *I. m.*, 50.

⁴⁷ *I. m.*, 57.

⁴⁸ *I. m.*, 62.

⁴⁹ *I. m.*, 63.

⁵⁰ *I. m.*, 73.